

K.G. Shynaler and others. It was stated in the article that up to the moment of its foundation the Agronomical Society was the only one in Kyiv that fulfilled the functions of scientific unity which functioned coming out of the principles of free scientific association. Only in some time such societies promoted institutionisation and academisation of science in Ukraine. The role of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine (ASCU), which is considered, one of the precursors of the modern National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine was analyzed. It was Committee that developed active work concerning uniting the native scientific forces, reviving of ruined branch scientific-research institutions. In 20s of XX century it in fact restored pre-revolutionary network and grounded row of new branch scientific-research institutions and higher educational establishments. It was stated that exactly at that period the network of research institutions (32 scientific-research institutes, great quantity of research stations, research fields, bases, laboratories, sort-test lots) was created. The scientific-research work was also carried out in 17 agricultural higher educational institutions and at biological faculties of the universities, especially in Agricultural (educational) Institute in Odesa founded by A.O. Sapiegin, and also at Mliivska research garden-vegetable garden station (1920), Bilotserkovska station of sugar-beet (1922), Rudnia-Radovelska swamp station in Zhytomirshchyna (1923) and others. It was proved that after resolution of Radnarkom of USSR of 15 November 1925 the main attention was paid to the organization of the agricultural science especially development of scientific and network of research institutions. It was examined in the article the work of the conference attached to the Kyiv branch of the Committee concerning the ways of founding of academisation of science in 1925 with the participation of: P.P. Vovk, P.P. Yevtushenko, Ya.M. Kuda, P.I. Levchenko, G.S. Nevadovskyi, K.I. Osmak, L.I. Senchenko, A.G. Ternichenko, M.V. Sharleman, I.M. Shchogoliv, O.A. Yanata and others. The final decision about creation of the coordination organ of management of agricultural science was passed only after liquidation of the Committee (1927) in 1931 during creation of the All-Ukrainian Academy of Agricultural Sciences.

Key words: agriculture, agricultural science, agricultural education, agricultural research, institutionisation, academisation.

До редакції надійшла 20.10.2016.

УДК 636.2.082:009:001

© **Михайло Апостол**
(Київ)

**АКАДЕМІК М.В. ЗУБЕЦЬ –
ОРГАНІЗАТОР СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

Автором поставлено мету – обґрунтувати, що доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН М.В. Зубець здобув авторитет не лише як відомий учений у галузі тваринництва, розробник сучасної теорії і методології породотворення, а й як талановитий організатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Узагальнено його внесок в становлення та збереження статусу Національної академії аграрних наук України як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку аграрно-промислового комплексу України. Висвітлено здобутки вченого з організації галузевих науково-методичних і науково-технічних центрів, оптимізації мережі науково-дослідних установ системи НААН, координування і фінансування їх діяльності, що сприяло зростанню комплексності та ефективності наукових досліджень, запровадженню найбільш перспективних наукових розробок у виробництво. Охарактеризовано роль М.В. Зубця в становленні Інституту розведення і генетики тварин НААН як провідного науково-методичного і координаційного центру в галузі тваринництва. Обґрунтовано, що на його базі вченим закладено фундамент для розвитку наукових досліджень з проблем розведення і селекції, генетики та біотехнології відтворення сільськогосподарських тварин, становлення сучасної теорії породотворення в скотарстві. За його керівництва створено низку спеціалізованих порід великої рогатої худоби молочного і м'ясного напрямів продуктивності, що сприяло зростанню конкурентоспроможності і рентабельності вітчизняного тваринництва. Дослідження ґрунтується на використанні комплексу загальнонаукових, структурно-функціональних та історичних методів, а також широкої джерельної бази, основу якої складають архівні документи.

Ключові слова: тваринництво, скотарство, розведення, селекція, генетика, біотехнологія, відтворення, порода сільськогосподарських тварин, сільськогосподарська дослідна справа.

Здобутки вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи, її збагачення новими теоріями та методами значною мірою визначалися науково-організаційними факторами. Передусім, це позначилося у формуванні розгалуженої мережі галузевих наукових установ, які забезпечили інтенсивне розгортання дослідницького процесу. На сучасному етапі, що позначився розбудовою національної системи галузевої науки та освіти, пошуком шляхів їхньої інтеграції, особливого вивчення потребує досвід наукових установ як основних продуцентів і репрезентантів наукового знання. Зростання ефективності науково-організаційного забезпечення аграрного виробництва не можливе без вивчення історичного досвіду та окреслення перспектив організації галузевої академічної науки.

Окремі питання становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи знайшли висвітлення в наукових працях В.П. Бурката, Б.Є. Патона, В.А. Вергунова, І.С. Бородай та ін. [10; 8; 7; 4]. Однак до цього часу не проведено комплексного узагальнення внеску в організацію галузевих академічних центрів і наукових установ доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка НААН М.В. Зубця. З огляду на зазначене, це завдання висувалося на перший план при проведенні даного дослідження. Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідницького пошуку ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Академік М.В. Зубець – один із організаторів вітчизняної сільськогосподарської дослідної СПРАВИ другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Це позначилося, перш за все, у його значному внеску до становлення та збереження статусу НААН як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку АПК країни. В 1990 р. його обрано академіком НААН, а наступного року її віце-президентом. Упродовж 23 років він був членом Президії, 15 років – Президентом НААН, з 2011 р. – її Почесним Президентом. У тому, що в складні часи економічної кризи Академії вдалося не лише зберегти свій науковий потенціал, а й значно підвищити ефективність наукових досліджень, запровадити перспективні наукові розробки у виробництво, є вагома заслуга М.В. Зубця.

Саме в період перебування вченого на посту віце-президента з метою поліпшення координації досліджень, усунення паралелізму та дублювання, більш ефективного використання

коштів було запроваджено нову форму творчого об'єднання науковців певних напрямів діяльності – науково-методичні та науково-технічні центри. Зокрема, у галузі тваринництва були створені такі наукові центри: «Кормовиробництво», «Технології у тваринництві», «Розведення тварин», «Фізіологія тварин», «Ветеринарна медицина» та ін. Організаційним ядром, навколо якого вони формувалися, були інститути відповідного профілю. Ця форма співпраці вчених дала можливість наблизити науково-методичну роботу всіх установ до рівня головних інститутів, запровадити комплексність досліджень, підвищити рівень наукових розробок.

Водночас зі створенням наукових центрів Президія Академії вжила заходи щодо оптимізації мережі наукових та регіональних центрів наукового забезпечення, які несли відповідальність за впровадження наукових розробок у виробництво. Значним здобутком було й те, що лише впродовж 2001–2005 рр. шість наукових установ системи НААН одержали статус національних. З метою підвищення ефективності діяльності було проведено низку структурних перебудов та поліпшено особовий склад наукових підрозділів. Ліквідовано окремі установи та підрозділи, що працювали не досить ефективно. Дослідні господарства, які втратили зв'язок з наукою і займалися винятково виробничою діяльністю, передано до системи Міністерства аграрної політики і продовольства України [10].

За відсутності будь-якої державної підтримки у своїх інноваційних починаннях наукові установи Академії здійснили диверсифікацію ринків наукової продукції як в Україні, так і за її межами, розширили сфери наукових послуг та реалізацію своїх наукових розробок, започаткували консалтингову та дорадчу діяльність. Все це разом узятє в роки економічної кризи забезпечило збільшення обсягу позабюджетних коштів до 60 % бюджетного фінансування [9].

Як свідчать архівні матеріали, М.В. Зубець у цей час зосередив увагу на необхідності комплексного проведення досліджень. Вирішальну роль при цьому відводив науково-методичним центрам та головним установам НААН, а розподіл фінансування рекомендував здійснювати через відділення Академії. Висловлював необхідність публічного обговорення існуючої практики імпортування племінного матеріалу за участю провідних учених. Запропонував створити при Академії структуру, куди б увійшли всі дослідні господарства (за типом колишніх трестів) і 10% від їхнього валового виробництва направляти на розвиток науки [3, арк. 44–48].

Особливе значення приділяв зростанню рівня результативності фундаментальних і прикладних досліджень, розробці наукових основ розвитку аграрної політики в умовах ринку. Аналіз протоколів загальних зборів Відділення зоотехнії свідчить, що він брав активну участь у виконанні науково-технічних програм і проєктів, обґрунтуванні пріоритетних та перспективних напрямів наукових досліджень, окресленні завдань інноваційного розвитку наукових установ. Заслугує на увагу пропозиція вченого щодо запровадження щорічних конкурсів на кращий інститут Відділення зоотехнії з преміюванням переможців шляхом збільшення на 10% асигнувань [6].

М.В. Зубець був активним борцем проти пропозицій, які виносилися деякими політиками у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на найвищій державній щаблі, – від ліквідації галузевих академій до приєднання НДІ до ВНЗ. Так, у 2000 р. він виступив проти розтягування загальнодержавних інститутів по регіонах, у 2005 р. проти офіційної пропозиції Міністра аграрної політики О.П. Баранівського ліквідувати НААН, а її наукові установи підпорядкувати Міністерству аграрної політики і продовольства України. Академії передбачалося надати статус громадської організації, тобто добровільного зібрання вчених, що практично означало її ліквідацію [10]. Вболіваючи за долю вітчизняної сільськогосподарської науки та аграрного сектору України, члени НААН зібрали позачергові збори, щоб ще раз показати владі, громадськості, справжнє значення і визнану практиками позитивну роль аграрної науки у функціонуванні та розвитку пріоритетної галузі економіки країни, захистити право на творчу діяльність за умов, що сприяють найбільш суттєвій віддачі.

Академік М.В. Зубець зробив значний внесок у становлення провідного наукового центру в галузі тваринництва – Інституту розведення і генетики тварин НААН, який очолював в 1991–1996 рр. Учений сприяв оптимізації структури установи, зміцненню її наукового потенціалу, матеріально-технічної та племінної бази, розширенню наукової тематики. Саме в цей час було активізовано творчі пошуки учених інституту з кардинального перетворення вітчизняного генофонду порід, отримали більшу спрямованість дослідження з генетики і біотехнології, які склали теоретичну основу для розвитку селекції сільськогосподарських тварин. Це сприяло остаточному ствердженню інституту як головного науково-методичного центру з проблем розведення і генетики тварин, набуттю статусу лідера вітчизняної зоотехнічної науки.

Під керівництвом академіка М.В. Зубця колектив брав участь в розробці програм з розведення і генетики тварин і безпосередньо проводив дослідження за двома фундаментальними завданнями. У результаті була розроблена принципово нова теорія породотворного процесу в скотарстві, яка ґрунтується на оригінальних, вперше запропонованих концепціях. За період 1991–1996 рр. створено й апробовано дві спеціалізовані молочні породи, а саме українські червоно- і чорно-рябу, а також дві м'ясні породи – українську і волинську. За своїми основними господарськи корисними ознаками вони не поступаються європейським аналогам, а за такими, як плодючість, тривалість господарського використання перевершують їх. Сучасна теорія породотворення була визнана у державному масштабі і відзначена премією України в галузі науки і техніки [5].

Під керівництвом М.В. Зубця узагальнені теоретичні і методичні підходи з використання імуногенетичних маркерів при створенні нових молочних та м'ясних порід великої рогатої худоби. Запропоновано методи контролю генетичної консолідованості і спрямованості селекційного процесу при схрещуванні за комплексом поліморфних генетичних систем. Саме в цей час запроваджені біотехнологічні підходи до селекційного процесу в тваринництві, а також вперше в Україні були розроблені наукові і методичні основи раціонального розміщення та використання племінних ресурсів і комплексна програма для управління селекційним процесом за допомогою ПЕОМ. М.В. Зубець привернув увагу науковців до проблеми дослідження і використання генофонду великої рогатої худоби, яка в подальшому перетворилась на самостійний напрям з оцінки та збереження генофонду сільськогосподарських тварин як елемента глобальної проблеми зі збереження біорізноманіття [1, арк. 3–5].

Колективом науковців під керівництвом М.В. Зубця розроблені нові теоретичні, методичні та організаційні основи створення і вдосконалення молочної худоби на основі відтворного схрещування, методи аналізу інбридингу, вивчена його ефективність при розведенні молочної худоби, проведений теоретичний аналіз генетико-популяційних процесів при відтворювальному схрещуванні, визначені механізми зв'язку генетичних маркерів з продуктивністю і типом тварин, встановлена породна мінливість показників природної резистентності. Ці принципи і методи селекції були застосовані як під час створення нових молочних порід, так і при подальшому їх вдосконаленні [2, арк. 11–15].

В селекційному процесі знайшли застосування схеми селекції помісних бугаїв з використанням генофонду кращих порід світу, імуногенетичне маркування спадкового матеріалу родоначальників і продовжувачів ліній та інформаційне забезпечення селекційного процесу з оцінюванням і використанням наявних племінних ресурсів. Основним принципом створення нових порід стало комплексне оцінювання генотипових особливостей тварин на всіх етапах селекційного процесу з урахуванням генетико-популяційних параметрів, а також генотипів плідників і контроль спрямованості селекційного процесу за спадково зумовленими поліморфними системами. Ще в ті роки академік М. В. Зубець наголошував на необхідності спрямовувати генетичні дослідження на вирішення селекційних завдань, що згодом одержало продовження під назвою «геномна селекція» з переважним використанням ДНК-маркерів.

Набула першорядної уваги проблема інтегрального оцінювання і відбору молочної худоби за природною резистентністю організму [8].

Таким чином, доктор сільськогосподарських наук, професор, академік М.В. Зубець – талановитий організатор і новатор сільськогосподарської дослідної справи в Україні. Він зробив вагомий внесок у становлення Національної академії аграрних наук України та Інституту розведення і генетики тварин, здобуття ними статусів провідних галузевих науково-дослідних центрів. Здобутком вченого є зміцнення їх матеріально-технічної бази, розширення тематики науково-дослідних робіт. За його керівництва набули актуальності дослідження з селекції, генетики та біотехнології тваринництва, збереження генофонду сільськогосподарських тварин. Ученим розроблено основи сучасної теорії і методології селекції у тваринництві, що сприяло кардинальному перетворенню вітчизняного генофонду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН. – Звіт про науково-дослідну роботу (заключний за 1991–1995 роки). – Чубинське, 1996. – 456 арк.
2. Архів Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН. – Звіт про науково-дослідну роботу (заключний за 1996–2000 роки). – Чубинське, 2001. – 505 арк.
3. Архів Національної академії аграрних наук України. – Протоколи засідань Відділення зоотехнії за 2007 р., 112 арк.
4. Бородай І. До історії становлення дослідної справи у галузях тваринництва / І. Бородай // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 42. – С. 49–57.
5. Гладій М.В. Академік М.В. Зубець – талановитий учений, організатор, політичний і громадський діяч / М.В. Гладій // Розведення і генетика тварин: міжвід. тем. наук. зб. / НААН, ІРТГ. – К., 2015. – Вип. 49. – С. 6–13.
6. Зміцнення наукового потенціалу та поліпшення його використання : доп. Президента УААН, академіка УААН М.В. Зубця // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 1. – С. 5–21.
7. Вергунов В.А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні. Від зародження до академічного існування : організаційний аспект / В.А. Вергунов; НААН, ННСГБ. – К. : Аграрна наука, 2012. – 416 с.
8. Інституту Відділення зоотехнії у 2002 р. / УААН; за наук. ред. В.П. Бурката. – К. : Аграрна наука, 2003. – 90 с.
9. Місце і роль аграрної науки в процесі розвитку АПК України. Підготовлено за матеріалами Ювілейної сесії Загальних зборів УААН, присвяченої 75-річчю заснування Української академії аграрних наук. – К. : Аграрна наука, 2007. – 280 с.
10. Через роки і відстані / Б.Є. Патон, Б.К. Супіханов, П.Т. Саблук та ін. – К. : Аграрна наука, 2008. – 456 с.

REFERENCES

1. Arhiv Instytutu rozvedennja i genetyky tvaryn imeni M.V. Zubcja NAAN. – Zvit pro naukovodoslidnu robotu (zakljuchnyj za 1991–1995 roky). – Chubyns'ke, 1996. – 456 ark.
2. Arhiv Instytutu rozvedennja i genetyky tvaryn imeni M.V. Zubcja NAAN. – Zvit pro naukovodoslidnu robotu (zakljuchnyj za 1996–2000 roky). – Chubyns'ke, 2001. – 505 ark.
3. Arhiv Nacional'noi' akademii' agrarnyh nauk Ukra'ny. – Protokoly zasidan' Viddilennja zootehnii' za 2007 r., 112 ark.
4. Borodaj I. Do istorii' stanovlennja doslidnoi' spravy u galuzjah tvarynnyctva / I. Borodaj // Istorija ukrai'ns'koi' nauky na mezhi tysjacholit' : zb. nauk. pr. – K., 2009. – Vyp. 42. – S. 49–57.
5. Gladij M.V. Akademik M.V. Zubec' – talanovytyj uchenyj, organizator, politychnyj i gromads'kyj dijach / M. V. Gladij // Rozvedennja i genetyka tvaryn: mizhvid. tem. nauk. zb. / NAAN, IRTG. – Vyp. 49. – K., 2015. – S. 6–13.

6. Zmicnennja naukovogo potencialu ta polipshennja jogo vykorystannja: dop. Prezidenta UAAN, akademika UAAN M. V. Zubeja // Visnyk agrarnoi' nauky. – 2002. – № 1. – S. 5–21.
7. Vergunov V.A. Sil's'kogospodars'ka doslidna sprava v Ukrai'ni. Vid zarozhennja do akademichnogo isnuvannja : organizacijnyj aspekt / V.A. Vergunov; NAAN, NNSGB. – K. : Agrarna nauka, 2012. – 416 s.
8. Instytuty Viddilennja zootehnii' u 2002 r. / UAAN; za nauk. red. V.P. Burkata. – K. : Agrarna nauka, 2003. – 90 s.
9. Misce i rol' agrarnoi' nauky v procesi rozvytku APK Ukrai'ny. Pidgotovleno za materialamy Juvilejnoi' sesii' Zagal'nyh zboriv UAAN, prysvjachenoj' 75-richchju zasnuvannja Ukrai'ns'koi' akademii' agrarnyh nauk. – K. : Agrarna nauka, 2007. – 280 s.
10. Cherez roky i vidstani / B.Je. Paton, B.K. Supihanov, P.T. Sabluk ta in. – K. : Agrarna nauka, 2008. – 456 s.

© *Михаил Апостол*
(Киев)

**АКАДЕМИК М.В. ЗУБЕЦ –
ОРГАНИЗАТОР СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ОПЫТНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ**

Автором поставлена цель – обосновать, что доктор сельскохозяйственных наук, профессор, академик НААН М.В. Зубец имел авторитет не только как известный ученый в отрасли животноводства, основатель современной теории и методологии породообразования, а и как талантливый организатор сельскохозяйственного опытного дела в Украине. Обобщен его вклад в становление и сохранение статуса Национальной академии аграрных наук Украины как главного научно-методического и координационного центра развития аграрно-промышленного комплекса Украины. Освещены достижения ученого в организации отраслевых научно-методических и научно-технических центров, оптимизации сети научно-исследовательских учреждений системы НААН, координации и финансирования их деятельности, что способствовало росту комплексности и эффективности научных исследований, внедрению наиболее перспективных научных разработок в производство. Приведена характеристика роли М.В. Зубца в становлении Института разведения и генетики животных НААН как ведущего научно-методического и координационного центра в области животноводства. Обосновано, что на его базе ученым заложен фундамент для развития научных исследований по проблемам разведения и селекции, генетики и биотехнологии воспроизводства сельскохозяйственных животных, становления современной теории породообразования в скотоводстве. Под его руководством создан ряд специализированных пород крупного рогатого скота молочного и мясного направлений продуктивности, что способствовало росту конкурентоспособности и рентабельности отечественного животноводства. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов, а также широкой базы источников, основу которой составляют архивные документы.

Ключевые слова: животноводство, скотоводство, разведение, селекция, генетика, биотехнология, воспроизводство, порода сельскохозяйственных животных, сельскохозяйственное опытное дело.

© *Michael Apostol*
(Kiev)

**ACADEMISIAN M.V. ZUBETS –
ORGANIZER OF AGRICULTURAL EXPERIMENT WORK IN UKRAINE**

The author noted that some issues of formation and development of agricultural experimental work were summarized by V.P. Burkat, B. Ye. Paton, Z.P. Kirpal, V.A. Verhunov, I. Boroday and others. But comprehensive synthesis contribution to the organization branch academic centres and research institutions of doctor of agricultural sciences, professor; academician NAAS M.V. Zubets has not conducted.

The author set a goal – to prove that the doctor of agricultural sciences, professor, academician of NAAS M.V. Zubets had a reputation as a famous scientist in the livestock industry, the founder of the modern theory and methodology of breed creation and also as a talented organizer of agricultural experimental work in Ukraine. It summed his contribution to the establishment and preservation of the status of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine as the main scientific and methodological and coordination centre of the agro-industrial complex of Ukraine.

The achievements of scholar as vice president and president of NAAS on the organization of specialized scientific-methodological and scientific-technical centres, optimizing the network of research institutions, improving their staffing, coordination and financing of activities that contributed to the growth of com-

plexity and efficiency of scientific research, the introduction of the most promising scientific developments in industry were highlighted. The scholar took an active part in the development of research programs and projects, justification priority and promising directions of research, defining tasks of innovative development of scientific institutes. Thanks to his efforts 6 research institutions of NAAS received national status. Under the guidance of M.V. Zubets cooperation with branch universities has established.

The role of M.V. Zubets in the establishment of the Institute of Animal Breeding and Genetics of NAAS as the leading scientific, methodological and coordination centre in the branch of animal husbandry was characterized. The achievements of scholar are improving of the material base of institute, expansion of subjects of scientific research. Author has grounded on its basis the scientists laid the foundation for the development of scientific research on breeding, genetics and biotechnology of farm animals, the establishment of the modern theory of breed creation in cattle. M.V. Zubets has drew attention of scientists to the problem of rational using of the gene pool of farm animal, which later became an independent direction of evaluation and preservation of the gene pool of farm animals as part of a global problem with biodiversity.

M.V. Zubets has stated about the need to direct genetic research to address breeding problems that subsequently received sequel called «genomic selection» with predominant using of DNA markers. Problem of the integral evaluation and selection of dairy cattle on the natural resistance of the organism has got priority. He has developed a program of comprehensive management of selection process by computer. The number of specialized dairy and beef breeds of cattle has created under his leadership, the level of productivity which meets European standards. This helped to increase the competitiveness and profitability of domestic livestock.

The research based on the use of general scientific complex, structural and functional, and historical methods, as well as a broad base of sources, which is based on archival documents.

Thus, the author has proved that the academic M. V. Zubets is not only a famous scholar in the branch of farm animal breeding and also a talented organizer and innovator of agricultural experimental work in Ukraine. Research his experience is important in the current situation solving the food problem, the search for optimal ways of coexistence agricultural experimental work and higher education.

Key words: animal husbandry, cattle breeding, selection, genetics, biotechnology, reproduction, farm animal breeds, agricultural experimental work.

До редакції надійшла 1.06.2016.